

KÉT KÖLTŐT . . .

Ezúttal két költőt tüntettek ki a jugoszláviai magyar irodalom leg-rangosabb díjával, a Híd-díjjal. Tóth Ferenc *Csontomiglan-csontodiglan* és Tolnai Ottó *Világpor* című kötetét.

Akaratlanul is — vagy szándékosan? — két *eltérő* költői világképet hoztak egymás közelébe. Annyira eltérő világképek ezek, hogy — méltán állítható — aki Tóth Ferencére *igent* mond, a Tolnaiéra csak *ne-met* mondhat . . . Persze, ha megelégszik annyival, hogy (számára) a költészetnek csak egy — „valamely” — iránya és formája lehet érvényes. S ez választás kérdése, a döntésé. Ilyen választásra és döntésre mindenki kötelezve van, aki a költészet kérdései között kíván tájékozódni, olvasóként, bírálóként, bizottsági tagként . . .

S hogy mégis lehetséges volt egy ilyen döntés és valójában nem is kellett nagyobb meglepetést, az nem az irodalmi életünkben sokak szerint eluralkodott fásultságnak és fáradtságnak tudható be, vagy csak részben annak, hanem egy sokszor elhanyagolt — irodalomtörténeti és kritikai — tapasztalásnak, mely szerint a költészet kérdése — leginkább pedig az értékeinek a kérdése — nem a beszédmódon, hanem a *beszéd*ben magán múlik, azon, hogy a költő szava oda talál-e, ahol a létező embert érzékenyen érintheti, vagyis azon, hogy a beszéd, a vers nyelve lényegét megragadó mozdulattá vált-e.

Azt állítom ezzel, hogy Tóth Ferenc és Tolnai Ottó költészete nem a beszédmód, a versformálás, a versépítkezés eszköztára szerint különböztethető meg elsősorban. Ennek alapján csak annyi mondható, hogy az egyik a „hagyományosabb”, a másik a „modernebb” változatát műveli a költői beszédmódnak. Ezzel viszont alig mondtunk valamit is. A két költészet eltérése a világlátássá és világképpé formált költői beszéd struktúráiban ismerhető fel elsősorban. S ezek a struktúrák, bár egyáltalán nem ártatlanok és semlegesek, egymásnak nem mondanak ellent, a bírálói, olvasói stb. választások ellenére sem, amennyiben *teljes* struktúrák, teljes modellek és rendszerek. Ami azt jelenti, hogy értékformáló és -hordozó struktúrák. Az ilyen teljes világképek nem zárják ki egymást, még akkor sem, ha közöttük alig vannak érintkezési felületek és kommunikációs lehetőségek.

Tóth Ferenc és Tolnai Ottó költészete között nehéz volna kimutatni

ilyen felületeket és lehetőségeket, hiszen e két költői világgép — Tóth Ferencé már befejezett formában — a versfogalom két szélső pontján szerveződik teljessé. Tóth Ferencé a *természetesség* köreiben, Tolnai Ottóé az *alakítottság* rétegeiben.

Tóth Ferenc, egy rövid kitérővel, első költői megszólalásától kezdődően azt a spontán, természetes *vallomás-formát* művelte, amely láthatóan a jugoszláviai magyar költészet hagyományaihoz kötötte, ugyanakkor pedig lehetővé tette számára, hogy — az ugyancsak „spontán-nak” vélt — népköltészeti képformálás és versalakítás eszköztárát alkalmazza. Versei ezért épültek mindig a formai kiegyensúlyozottság, harmónia és nyugalom ritmikus és akusztikai érzékelhetőségével, sokszor a versben működő — szenvedélyes — tematikai erővonalakkal ellentétben, de a költői beszédnek mindig egy olyan szigorúságával, mely nemcsak a modern költészetben oly gyakori mondattani kihagyásokat kerülte el nagy figyelemmel, hanem a szavak egy ősbibb, mélyebb, sokszor elfelejtett vagy megkoptatott jelentésszintjeit is felszínre hozta. Nem változtatott a szójelentésen a szó alakjába és — szemantikai — kapcsolási lehetőségeibe való beavatkozásokkal, hanem megkísérelte visszahelyezni a szót születésének (jelentése kialakulásának) vidékeire, egy olyan légkörbe, amelyben a szó még nem végez a beszédgyakorlattal meghatározott műveleteket, hanem az önszémlelődés és tudatosodás folyamataiban létezik. A szó (és a szójelentés) születésének természetes (spontán) közegét Tóth Ferenc a népköltészetben ismerte fel. Ezért állítható, verseinek sok példájával is bizonyítható, hogy verseinek a népi lírára emlékeztető tagoltsága és képi megformáltsága nem egyszerűen egy adott gyakorlat átvétele és alkalmazása, ettől több és mélyebb értelmű, a beszéd előképéhez kötődik, a meglevő és automatikussá begyakorolt szójelentés előzményeihez, eredetéhez. A költői beszédnek olyan minőségi meghatározója ez a keresés, mely a múltat formálja jelenné és a jelent — a beszédben megnyilatkozó emberi gondokat — vetíti vissza a múltba, ami — természetesen — Tóth Ferenc költészete ún. „hagyományosságának” is egy eddig nem értelmezett értékszintjét jelöli ki. Most csak azt hangsúlyozzuk, hogy ilyen költői szándékkal és eljárással formálta teljessé költői világgépét és költészetének sajátos beszédalakzatait.

Egy ilyen költői beszéd-világnak valóban aligha lehetnek érintkezési felületei és kommunikációs lehetőségei Tolnai Ottó költői beszédalakzataival, melyek egészében a szón végzett — poétikai és lingvisztikai — műveletek, mondjuk így „beszéd-sebészeti” eljárások produktumai. A szójelentés konvencionális szintjein, a szóalakzat akusztikai képen üt rést Tolnai költői eljárása, és ezekkel az egyáltalán nem ártatlan „beavatkozásokkal” a szavak új akusztikáját, a szójelentés új szintjeit teremti meg. Aligha kell kiemelni, hogy mindezt a modern költészet euró-

pai gyakorlatával összhangban teszi. Ezért szólhat Egyed Péter a kolozsvári *Utunk* egyik számában a „kombinatorikus logika” szerepéről Tolnai költészetében, amely szerint „minden mindenhez csatlakoztatható, s a tér áramköreiben együtt lélegzik a tárgyi világ és az ember”. Ezzel a „mindent mindenhez csatlakoztató” kombinatorikus logikával — valójában a szójelentésen és -akusztikán ütött rések eszközeivel — ismét Egyed Péter meglátására hivatkozhatunk, Tolnai egy „vizionárius” költészetet hoz létre, gyakran az apokalipsziseket látó nagy látnokok hagyományában. Ezek a víziót teremtő és a szóakusztikát földrengés-szerűen megmozgató — költői — műveletek éppen a spontaneitástól való menekvés jegyeit viselik magukon, mégpedig egy tudatosan szervezett, *alakított* vers nevében, amelynek a beszédalakzatai mind az „írás” témáját hordozzák. Az írásét, amely egyenértékű a versmondással, az „éneklés” spontán kényszerével, de egy másik költői beszédet alakít ki, amelyben a beidegződött mindig robban, széthull darabokra, és egy asszociatív gyakorlatra, a „szabad ötletek” viszonylagos „szabadságára” emlékeztet. Ezért mondhatja Egyed Péter, hogy a *Világpor* „... a porrá omlott vagy porrá változtatható világ elemeit igyekszik rendbe állítani. Milyen rendbe? — karfiol-rendbe, mert ez a korallt többször asszociáló alakzat a sejtek épülésének éppen olyan kiszámíthatatlan változatait engedi meg és vonzza, mint a körülmények elektromágneses és politikai terében, a történelmi szelek bemérhetetlen fűvé-szájában ágasodó-bogasodó költészeti alakzat.”

Azt mondtuk, nincs lehetőség e két költői világkép érintkezésére és kommunikációjára, hiszen a természetesség és az alakítottság mint költői beszédforma csak párhuzamos lehet egymással, de nem ellentétes. Annál is inkább, mert Tóth Ferenc költői világképe és Tolnai Ottóé is — a heideggeri szempont figyelembevételével — „egy világ bemutatása”, de ez a két „világbemutatás” más-más irányt vett, Tóth Ferencé a transzcendencia, Tolnai Ottóé az ellen-transzcendencia felé (ezért nyilatkozhatta, hogy „materialista költészetet” művel, a *materialára* — por, liszt, korall, karfiol, sirálymellcsont stb. — gondolva persze, nem a materializmusra).

Ennek ellenére is *dialogikus* szituációba hozható ez a két költői világkép, befogadásuk útján, belső erővonalaiknak megfelelő értelmezésük eszközeivel... Erre késztet (vagy erre is) az idei „osztott” Híd-díj.

B. J.